

*Die Augen schließ' ich wieder,
Noch schlägt das Herz so warm.
Wann grünt ihr Blätter am Fenster?
Wann halt' ich mein Liebchen im Arm?*

*Ponovo zatvaram oči,
Moje srce i dalje žestoko kuca.
Kada će ponovo ozeleneti lišće na prozoru?
Kada ču draganu svoju držati u naručju?*

VILHELM MILER & FRANC ŠUBERT,
Zimsko putovanje

Mi smo dva pušača opijuma, svaki u svom oblaku, i ništa izvan njih ne vidimo, sami, nikada se ne razumejući, pušimo, mi smo umiruća lica u ogledalu, zaledena smo slika kojoj vreme daje iluziju pokreta, kristal snega što klizi po klupku inja a niko ne uviđa složenost njegovih prepletaja, ja sam ta zgusnuta kap vode na prozorskom oknu moje dnevne sobe, tečni biser koji se kotrlja i ne zna ništa o pari što ga je iznedrila, ni o atomima iz kojih je još sačinjena, ali koji će uskoro služiti drugim molekulima, drugim telima, oblacima koji večeras pritiskaju Beč: ko zna po čijem će potiljku poteći ta voda, uz čiju kožu, po kom pločniku, prema kojoj reci, a taj nejasan lik na staklu moj je samo načas, jedno od miliona mogućih obličja iluzije – vidi, g. Gruber šeta svog psa uprkos kiši što sipi, on nosi zeleni šešir i svoj večiti mantil; zaklanja se od štrcanja vode ispod točkova automobila praveći male smešne skokove po pločniku: ker misli da on hoće da se igra, pa skače na gospodara i dobija poštenu čušku u trenutku kad spušta prljavu šapu na mantil g. Grubera, koji se na kraju, uprkos svemu, približava kolovozu kako bi prešao ulicu, ulične svetiljke izdužuju njegovu siluetu, pocrnelu baricu usred mora senki velikog drveća, mora koje razdvajaju farovi na Porcelangaseu, i reklo bi se da *Herr* Gruber okleva da uroni u noć Alzergrunda, kao što se ja nećam da prekinem svoju kontemplaciju nad kapima vode, termometrom i ritmom tramvaja koji silaze prema Šotentoru.

Postojanje je bolni odraz, san opiomana, od Rumijeve pesme koju peva Šahram Nazeri, od onoga što se zove *ostinato zarb* blago podrhtava okno pod mojim prstima, kao koža uđaraljki, trebalo bi da nastavim s čitanjem umesto da gledam g. Grubera kako nestaje na kiši, umesto da čujim uši na uskovitljane melizme iranskog pevača, od čije bi snage i boje glasa mnogi naši tenori možda pocrveneli od stida. Trebalo bi da zaustavim ploču, ne mogu da se koncentrišem; uzalud čitam ovaj separat po deseti put, ne razumem njegov tajanstveni smisao, dvadeset stranica, dvadeset užasnih, ledenih stranica, koje do mene baš danas dolaze, danas kada je jedan sažaljivi lekar možda dao ime mojoj bolesti, objavio da je moje telo zvanično bolesno, gotovo mu je lagnulo što je postavio dijagnozu – smrtonosni poljubac – mojim simptomima, dijagnozu koju valja potvrditi, ali i otpočeti lečenje, govorio je, i pratiti dalji razvoj, razvoj, eto, dотле smo stigli, da posmatramo kap vode kako ide k nestanku pre nego što se ulije u Veliku Celinu.

Nema slučajnosti, sve je povezano, rekla bi Sara, zašto mi upravo danas poštom stiže ovaj članak, separat iz prošlosti, od papira i spajalica, umesto da mi stigne PDF uz poruku koja mi želi „dobar prijem“, mejl koji je mogao da saopšti nekoliko vesti, da objasni gde se ona nalazi, šta je taj Saravak, odakle piše, a koji je, po mom atlasu, jedna malezijska država na severozapadu ostrva Borneo, nedaleko od Bruneja i njegovog bogatog sultana, a nedaleko i od Debisijevih i Britnovih gamelana, čini mi se – ali sadržina članka je sasvim drugačija; nema muzike, osim možda duge posmrtnе pesme; dvadeset gusto ispisanih listova objavljenih u septembarskom broju lepog časopisa kalifornijskog univerziteta *Predstave*, za koji je ona već dosta pisala. Članak sadrži kratku posvetu na naslovnoj stranici, bez komentara, *Za tebe, najdraži Franc, ljubim te puno, Sara*, i poslat je poštom 17. novembra, to jest pre dve nedelje – pošti su i dalje potrebne dve nedelje da pošiljku dopremi od Malezije do Austrije, možda je Sara škrtarila na markama, mogla je da doda razglednicu, šta

to znači, proučio sam sve njene tragove koje imam u svom stanu, njene članke, dve knjige, nekoliko fotografija, pa čak i jednu verziju njene doktorske teze, odštampanu i ukoričenu u crveni Skiverteks, dve podebele knjige od po tri kilograma svaka:

„U životu ima ozleda koje, kao lepra, razjedaju dušu u sa-moći“, piše Iranac Sadeg Hedajat na početku svog romana *Slepa sova*: taj sitni čovek s okruglim naočarima znao je to bo-lje nego iko. To je jedna od onih ozleda koje su ga navele da do kraja odvrne plin u svom stanu u ulici Šampione u Parizu, jedne večeri kada je bio veoma usamljen, jedne aprilske večeri, veoma daleko od Irana, veoma daleko, a jedino društvo mu je bilo nekoliko Hajamovih pesama i jedna tamna flaša konjaka, možda, ili loptica opijuma, ili možda ništa, baš ništa, osim tek-stova koje je i dalje držao pri sebi i koje je poneo u veliku plinsku prazninu.

Ne zna se da li je ostavio pismo, ili neki drugi znak osim ro-mana *Slepa sova*, koji je odavno završio, a koji će mu, dve godine posle smrti, doneti divljenje francuskih intelektualaca što o Ira-nu nikada ništa nisu pročitali: izdavač Žoze Korti objaviće *Slep-u sovu* nešto posle *Obale Sirta*; Žilijen Grak doživeće uspeh kada plin u ulici Šampione upravo bude proizveo svoj efekat, 1951. godine, i reći će da je *Obala* roman „svake plemenite truleži“, kao što su oni koji su Hedajata dokrajčili u etru vina i plina. Andre Breton će se zauzeti za dvojicu ljudi i njihove knjige, prekasno da bi Hedajata spasao od ozleđivanja, da je ovaj mogao da bude spasen, da boljka, sasvim izvesno, nije bila neizlečiva.

Mali čovek s debelim okruglim naočarima bio je, u izgna-nstvu kao i u Iranu, miran i diskretan, govorio je tiho. Njegova ironija i teška tuga doneli su mu cenzuru, osim ako to nije učini-nila njegova simpatija prema ludacima i pijancima, možda čak i njegovo divljenje određenim knjigama i pesnicima; možda su ga cenzurisali zato što je isprobavao opijum i kokain, dok se

istovremeno rugao narkomanima; zato što je pio sam, ili mu je mana bila što više ništa ne očekuje od Boga, čak ni u večerima velike samoće, kada plin zove; možda zato što je bio nesrećan, ili zato što je razumno verovao u značaj svojih spisa, ili zato što nije verovao, sve su to stvari koje smetaju.

Kako bilo da bilo, u ulici Šampione nijedna tabla ne ukazuje na njegov boravak ovde, niti na njegov odlazak; u Iranu nijedan spomenik ne podseća na to, uprkos težini istorije koja ga čini nezaobilaznim i uprkos težini njegove smrti, koja i dalje pritiska njegove sunarodnike. Njegovo delo danas živi u Teheranu onako kako je on umro, u bedi i ilegalni, na tezgama buvljaka, ili u skraćenim ponovnim izdanjima, pročišćenim od svake aluzije koja bi čitaoca mogla da gurne u drogiranje ili u samoubistvo, zarad očuvanja iranske omladine, zaražene ovim bolestima beznađa, samoubistvom i drogiranjem, omladine koja se, dakle, s naslađivanjem baca na Hedajatove knjige kada ih se dokopa, i tako se on, proslavljen i pogrešno čitan, pridružuje velikim imenima što ga okružuju na Per-Lašezu, na korak od Prusta, podjednako odmeren u večnosti kao što je bio u životu, podjednako diskretan, bez napadnog cveća i s malo posetilaca, od tog dana u aprilu 1951, kada je izabrao plin i ulicu Šampione kako bi okončao sve stvari, izjeden leprom duše, nezadrživom i neizlečivom. „Niko ne donosi odluku da počini samoubistvo; samoubistvo je u nekim ljudima, ono je u njihovoј prirodi.“ Hedajat ispisuje ove redove krajem 1920-ih godina. Piše ih pre nego što počne da čita i prevodi Kafku, pre nego što prikaže Hajama. Njegovo delo otpočinje krajem. Na početku njegove prve objavljene zbirke stoji *Živ zakopan, Zendé bé gour*, samoubistvo i uništenje, i jasno se, čini nam se, opisuju misli ovog čoveka u času kada se, dvadeset godina kasnije, predaje plinu i tiho prepušta dremežu pošto se postarao da uništi svoje papire i svoje beleške, u minijaturnoj kuhinji koju je zapahnuo nepodnošljiv miris proleća koje stiže. On je uništil te rukopise, možda hrabrije nego Kafka svoje, možda zato on nema

nikakvog Maksa Broda, možda zato što nema poverenja ni u koga, ili zato što je ubeđen da je vreme da se nestane. A ako Kafka odlazi kašjući, ispravljajući do poslednjeg časa tekstove koje će hteti da spali, Hedajat odlazi u dugoj agoniji teškog sna, njegova smrt je već zapisana dvadeset godina ranije, njegov celokupan život obeležen ranama i ozledama te lepre što ga je izjedala u samoći i za koju pogađamo da je skopčana s Iranom, Orijentom, s Evropom i Zapadom, kao što je Kafka u Pragu istovremeno bio Nemac, Jevrejin i Čeh a da nije bio ništa od svega toga, izgubljen više od svih ili slobodniji od svih. Hedajat je imao jednu od onih ozleda sopstvenog bića od kojih čovek leluja u svetu, ta se pukotina toliko otvorila da je postala brazda; u tome, kao ni u opijumu, u alkoholu, ni u čemu što vas razdvaja na dva dela ne postoji nikakva bolest, nego odluka, volja da se sopstveno biće raspoluti, do kraja. Ako u ovaj rad ulazimo Hedajatom i njegovom *Slepom sovom*, to je zato što nameravamo da proučimo tu pukotinu, da odemo i zavirimo u brazdu, da se uvučemo u pijanstvo ljudi i žena koji su suviše skliznuli u drugost; uzećemo za ruku malog čoveka kako bismo sišli da posmatramo ozlede što izjedaju, droge, druge svetove, i proučimo taj međuprostor, taj *barzakh*, svet među svetovima u koji upadaju umetnici i putnici.

Ovaj prolog je zaista prilično čudan, njegovi prvi redovi i dalje, petnaest godina kasnije, podjednako zbumuju – sigurno je kasno, oči mi se sklapaju nad starim daktilografisanim rukopisom bez obzira na *zarb* i uprkos Nazerijevom glasu. Sara je bila besna, na odbrani teze, što su joj zamerili na „romantičarskom“ tonu njenog predgovora i ovoj paraleli „apsolutno van teme“ s Grakom i Kafkom. Pa ipak je Morgan, njen mentor, pokušao da je odbrani, uzgred rečeno – prilično naivno, izjavivši da je „uvek dobro govoriti o Kafki“, što je izazvalo uzdahe te komisije uvređenih orijentalista i zadremalih mandarina koje je iz doktrinarnog sna mogla da prene samo mržnja koju su osećali jedni

prema drugima: uostalom, dosta brzo su zaboravili Sarin tako neuobičajeni uvodnik da bi se svađali oko metodoloških pitanja, što znači da nisu shvatali čega naučnog ima u *šetnji* (stari tip ispljunuo je tu reč kao uvredu), čak i ako čovek pusti da ga vodi ruka Sadega Hedajata. Bio sam u Parizu u prolazu, zadovoljan što imam priliku da prvi put prisustvujem odbrani „na Sorboni“ i što je ta odbrana njena, ali kada me je prošlo iznenađenje i kada sam prestao da se zabavljam otkrivajući trošnost hodnika, učionice i komisije prognane u najskrovitiji kutak bog te pita kog odseka izgubljenog u labyrinту znanja, gde će pet veličina, jedna za drugom, iskazati svoje nedovoljno zanimanje za tekst o kojem je trebalo govoriti, sve ulazući nadljudske napore – kao ja u učionici – da ne zadremaju, ta vežba me je ispunila gorčinom i melanholijom, i u trenutku kada smo napuštali mesto (učionicu bez sjaja, s klupama od napukle i površinski ispucale iverice koje nisu skrivale znanje, već zabavne grafite i zalepljene žvake) da bismo ove ljude ostavili da većaju, obuzela me je snažna želja da petama dam vetra, sidem bulevarom Sen-Mišel i hodam pored vode da ne bih sreo Saru i da ona ne bi naslutila moje utiske o toj famoznoj odbrani, koja je za nju morala biti tako važna. U publici je bilo tridesetak ljudi, pravo mnoštvo za taj maleni hodnik u kojem smo se našli, stešnjeni; Sara je izašla u isto vreme kada i publika, razgovarala je sa starijom i veoma elegantnom gospodom za koju sam znao da joj je majka, i s nekim mladićem koji je na nju uz nemirujuće ličio, njenim bratom. Nisam mogao da krenem ka izlazu a da ih ne sretнем, okrenuo sam se i pošao nazad kako bih razgledao portrete orijentalista koji su ukrašavali hodnik, stare požutele gravire i komemorativne ploče iz jednog blistavog i završenog doba. Sara je časkala, izgledala je iscrpljeno ali ne i utučeno; možda je u žaru naučne borbe, hvatajući beleške da bi pripremila svoje odgovore, sve doživela sasvim drugačije od publike. Opazila me je i dala mi znak rukom. Došao sam prvenstveno da bih bio s njom, ali i da bih se pripremio, makar u mislima, za sopstvenu odbranu – ono

čemu sam upravo prisustvovao nije me činilo spokojnim. Prevario sam se: posle nekoliko minuta većanja, kada su nas ponovo pozvali u učionicu, dobila je najvišu ocenu; vajni predsednik neprijatelj „šetnje“ toplo ju je pohvalio za njen rad i, danas, kada ponovo čitam početak tog teksta, stvarno moram priznati da je bilo nečeg snažnog i novatorskog u tih četiristo stranica o slikama i predstavama Orijenta, nemestima, utopijama, ideološkim fantazmima u kojima su se izgubili mnogi koji su hteli da ih obiđu: tela umetnika, pesnika i putnika što su pokušali da ih istraže malo-pomalo su gurana ka uništenju; iluzija je dušu u samoći izjedala, kao što je govorio Hedajat – ono što je odavno nazivano ludilom, melanolijom, depresijom bilo je često rezultat trenja, gubitka sebe u svetu oko sebe, u dodiru s drugošću, te čak i ako mi danas, da budem sasvim iskren, sve pomalo deluje romantičarski prenagljeno, verovatno je to već bila ona intuicija na kojoj će Sara izgraditi svoj kasniji rad.

Kada je izrečena ocena a ja, veoma srećan zbog nje, otišao da joj čestitam, ona me je toplo poljubila pitajući me ma šta tu radiš, odgovorio sam joj da me je srećna slučajnost dovela u Pariz u tom trenutku, što je bila ljubazna laž, pozvala me je da se pridružim njenim bližnjima na tradicionalnoj čaši šampanjca, što sam prihvatio; našli smo se na spratu kafea u kvartu, gde su se često proslavlјали ovakvi događaji. Sara je odjednom izgledala iznemoglo, primetio sam da sivi kostim lebdi oko nje; njene obline je progutala Akademija, njen telo je nosilo tragove napora uloženih tokom prethodnih nedelja i meseci: četiri prethodne godine su težile tom trenutku, imale su smisla samo zbog tog trenutka i sada, dok je šampanjac tekaо, na licu joj je lebdeo blaženi osmeh porodilje – imala je podočnjake, zamišljaо sam da je provela noć u pregledanju svog izlaganja, suviše uzbuděna da bi je obuzeo san. Žilber de Morgan, njen mentor, naravno, bio je tu; već sam imao prilike da ga sretnem u Damasku. Nije krio strast prema svojoj štićenici, nije od nje odvajao svoje očinsko oko koje je uz šampanjac blago požudno skretalo u incest:

uz treću čašu, užarenog pogleda i crvenih obraza, nalakćen, sâm za visokim stolom, zatekao sam njegov pogled kako luta od Sarinih članaka do struka, odozdo nagore, zatim odozgo nadole – on tad tiho i melanholično podrignu i isprazni svoju četvrtu čašu. Primetio je da ga posmatram, zakolutao je očima pre nego što me je prepoznao i nasmešio mi se, već smo se sreli, zar ne? Osvežio sam mu pamćenje, da, ja sam Franc Riter, videli smo se u Damasku sa Sarom – a, pa naravno, muzičar, i toliko sam bio naviknut na tu zabludu da sam odgovorio pomalo blesavim osmehom. Nisam još razmenio više od dve reči s novoproglašenim doktorom nauka, svi prijatelji i rođaci su joj se obraćali, a ja sam već bio zaglavljen u društvu tog velikog naučnika koga su svi, izvan učionice ili sednice veća odseka, žarko žezeleli da zaobiđu. Postavljao mi je prigodna pitanja na koja nisam znao da odgovorim i koja sebi radije nisam ni postavljao; bio je ipak prilično u formi, živahan, kao što kažu Francuzi, da ne bi rekli razvratan ili raskalašan, i nisam ni pomicala da će se s njim sresti nekoliko meseci kasnije u Teheranu, u okolnostima i stanju prilično drugačijima, ponovo u Sarinom društvu, a ona je u ovom trenutku bila u velikom razgovoru s Nadimom – upravo je stigao, morala je da mu objasni sve pojedinosti odbrane, zašto on njoj nije prisustvovao, zaista ne znam; i on je bio veoma elegantan, u lepoj beloj košulji okruglog izreza koja je osvetljivala njegovu tamnu put, njegovu kratku crnu bradu; Sara ga je držala za obe ruke kao da će zaigrati. Izvinio sam se profesoru i krenuo sam im u susret; Nadim me je odmah uzeo u bratski zagrljaj i za tren me je vratio u Damask, u Alep, Nadimovoj lauti u noći, koja opija zvezde metalnog neba Sirije, tako daleko, tako daleko, neba koje razdiru ne više komete, već projektili, granate, krizi i rat – nemoguće je 1999. u Parizu, uz čašu šampanjca, zamisliti da će Sirija biti opustošena u najstrašnjem nasilju, da će suk u Alepu izgoreti, da će se minaret džamije Omejada srušiti, da će toliki prijatelji umreti ili biti prisiljeni na izgnanstvo; čak je i danas nemoguće zamisliti veličinu te štete, razmere tog bola iz jednog bečkog, udobnog i tihog stana.

Vidi, vidi, ploča se završila. Koliko samo snage ima u ovom Nazerijevom komadu! Kakva je to magična, mistična jednostavnost, ta arhitektura udaraljki koja podržava sporo pulsiranje pesme, daleki ritam ekstaze koju treba dostići, hipnotički *zikr* koji vam se lepi za uvo i prati vas satima. Nadim je danas međunarodno priznat svirač laute, njihovo venčanje je podiglo veliku prašinu u maloj zajednici stranaca u Damasku, tako nepredviđeno, tako iznenadno da je Nadim postajao sumnjiv mnogima, a naročito ambasadi Francuske u Siriji – jedno od bezbrojnih iznenađenja koja su bila Sarin običaj, poslednje u nizu bio je taj izuzetno potresan članak o Saravaku: malo posle Nadimovog dolaska oprostio sam se od njih, Sara mi je dugo zahvaljivala što sam došao, pitala me je da li ostajem nekoliko dana u Parizu, da li ćemo imati vremena da se ponovo vidimo, odgovorio sam da se vraćam u Austriju već sutra; s poštovanjem sam pozdravio univerzitetlju, sad već potpuno poleglog na sto, i otišao sam.

Izašao sam iz kafea i ponovo krenuo u svoju parisku šetnju. Dugo sam pretresao, vukući noge po uvelom lišću na keju uz Senu, prave razloge koji su me podstakli da tako gubim vreme, na jednoj odbrani teze i na piću koje je usledilo, i, u krugu svetlosti što u Parizu obavlja bratske ruke mostova otimajući ih od magle, nazirem trenutak putanje, bazanja čiji će se cilj i smisao pojavitи možda tek *a posteriori*, i naravno prolaze ovuda, kroz Beč, gde se g. Gruber vraća iz šetnje sa svojim smrdljivim džukcem: teški koraci u stepeništu, pas koji kevće, zatim iznad mene, nad mojom tavanicom, trčkanje i grebanje. G. Gruber nikada nije znao da bude diskretan, pa ipak, prvi se žali na moje ploče, Šubert još kojekako, kaže, ali one stare opere i ta, hmm, egzotična muzika, nije to baš po svačijem ukusu, znate šta hoću da kažem. Razumem da vam muzika smeta, gospodine Gruber, žao mi je zbog toga. Hoću ipak da vam skrenem pažnju da sam isprobao sve moguće i zamislive eksperimente i na sluh vašeg psa, u vašem odsustvu: otkrio sam da samo Brukner (a i to, uz zvuke čija je jačina na granici podnošljivog) smiruje njegovo